

ВИСВІТЛЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО

Викладене вище дозволяє сформулювати **висновок**, що правова культура – це складне інтегральне утворення особистості, яке ґрунтується на правовому пізнанні, правовій мові та мисленні, характеризує готовність і здатність набувати, використовувати й удосконалювати правові знання, вміння та навички у навчальній і професійній діяльності.

1. Національна доктрина розвитку освіти: довідк.-метод. вид. / Упоряд. Н.Б. Лосина, Б.М. Терещук. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 38–56.

2. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. В.І. Шинкарук; наук. ред. Л.В. Озадовська, Н.П. Поліщук. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

3. Філософія: навч. посіб. / За ред. І.Ф. Надольного та ін. – К.: ВІКОР, 1997. – 584 с.

4. Вопленко Н.Н. Правосознание и правовая культура: учеб. пособие Н.Н. Вопленко. – Волгоград: Изд. ВолГУ, 2000 – 52 с.

5. Котюк В.С. Методика вивчення правознавства на соціально-гуманітарних факультетах вищих закладів освіти: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – 20 с.

6. Дубровський В.О. Формування основ професійної культури вчителя правознавства: монографія / В.О. Дубровський. – Харків: Вид. ХНПУ, 2009. – 239 с.

7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: уч. пособ. [для студ. высш. учеб. завед.] / С.Л. Рубинштейн. – СПб: Питер, 2006. – 713 с.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2012

УДК 371.4(470)(092)

Ольга Сеньків, викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВИСВІТЛЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО

У статті показано, що світогляд К.Ушинського формувалася у великій мірі під впливом прогресивних ідей зарубіжних педагогів, зокрема німецьких, англійських, французьких. Автор доводить, що вивчення зарубіжного досвіду дало право вченому стати одним із перших дослідників зарубіжної системи освіти, серцевиною якою стала національна ідея.

Ключові слова: науково-педагогічна спадщина, зарубіжний педагогічний досвід, принцип народності, національне шкільництво.

Лит. 12.

Ольга Сеньків, преподаватель кафедры практики английского языка
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ОСВЕЩЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ КОНСТАНТИНА УШИНСКОГО

В статье показано, что мировоззрение К. Ушинского формировалась в большой степени под влиянием прогрессивных идей зарубежных педагогов, в частности немецких, английских, французских. Автор доказывает, что изучение зарубежного опыта дало право ученому стать одним из первых исследователей зарубежной системы образования, сердцевинной которой стала национальная идея.

Ключевые слова: научно-педагогическое наследие, зарубежный педагогический опыт, принцип народности, национальное школьничество.

Olha Sen'kiv, lecturer of practice English department Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

THE DESCRIPTION OF THE FOREIGN PEDAGOGICAL EXPERIENCE IN K. USHYNSKIY'S CREATIVE HERITAGE

In the article it has been shown, that the outlook of K. Ushynskiy was formed under the influence of progressive ideas of foreign pedagogs, especially German, English, French. The author proves, that the classic was one of the first researches of the foreign education and began its systematic study in the branch of native pedagogics. Therefore K. Ushynskiy put the beginning of the comparative pedagogics in Ukraine.

Keywords: scientific and pedagogical heritage of K. Ushynskiy, foreign pedagogical experience, comparative pedagogics, principle of nationality, national schooling.

Постановка проблеми. Вагоме місце в українській педагогіці займає постать Костянтина Ушинського, який став реформатором системи освіти, основоположником

народної школи, творцем глибокої, стрункої педагогічної системи, забезпечивши таким чином високий науковий злет і світову славу вітчизняної педагогіки в усіх її основних напрямках – у галузі новітньої

дидактики й теорії виховання, школознавства й підручничознавства, педагогічної антропології, українознавства, підготовки вчительських кадрів тощо.

Науково-педагогічний доробок К. Ушинського, його світогляд формувалися на базі не лише кращих передових ідей вітчизняних, а й зарубіжних педагогів середини ХІХ століття. Вивчення та узагальнення його допоможе краще осмислити закономірності та особливості навчання та виховання підростаючого покоління на сучасному етапі.

У статті поставлена **мета** – з нових концептуальних підходів проаналізувати вплив здобутків передового зарубіжного досвіду на творчу спадщину Костянтина Ушинського.

Аналіз останніх публікацій. За роки незалежності України проблему зарубіжного педагогічного досвіду в творчій спадщині К. Ушинського досліджувала Ю. Корнейко [6]. Соціально-педагогічне значення вивчення зарубіжного досвіду класика розкрила В. Кузнецова [7]. Зарубіжний досвід фізичного виховання школярів в парадигмі просвітителя віддзеркалив С. Марчук [8]. Порівняльний аналіз педагогічних ідей Г. Манна і К. Ушинського зробив М. Ваховський [1]. Однак глибоке вивчення проблеми тільки розпочинається.

Виклад основного матеріалу. Творчі здобутки іноземних вчених суттєво змінили ставлення вітчизняних педагогів до педагогічної теорії, спонукали до пошуку ефективних шляхів організації навчання та виховання, до створення власних підручників, які певною мірою вирішували питання професійної підготовки майбутніх учителів для національної школи.

Саме у ХІХ столітті виникла потреба в розвитку спеціальної галузі педагогіки – порівняльної. Її основоположником в Україні по праву можна вважати К. Ушинського, який став одним із перших дослідників зарубіжної освіти та започаткував її систематичне вивчення. У 50-х роках ХІХ століття педагог перекладав для вітчизняних журналів матеріали закордонної педагогічної преси, а в 60-х роках здійснив вимушену “педагогічну мандрівку” до Західної Європи.

Вчений став першим, хто показав приклад аналізу й конструктивної оцінки зарубіжного педагогічного досвіду, виходячи з позицій, що наукове педагогічне знання, здобуте у різних країнах, може бути ефективно використане вітчизняною педагогікою.

Дослідження вченим зарубіжного педагогічного досвіду сприяв і той факт, що К. Ушинський, будучи у тривалому відрядженні за кордоном, мав

змогу в реальних умовах вивчати та аналізувати педагогічний досвід зарубіжних країн і відповідно отримувати об’єктивні враження від аналізу педагогічного досвіду провідних країн та накреслити шляхи конструктивного його використання у специфічних умовах розвитку національного шкільництва.

Дослідник Ю. Корнейко стверджує, що “всі порівняльно-педагогічні дослідження К. Ушинського відрізняються комплексним характером (аналіз на структурному, регіональному і генетичному рівнях)” [5, 96]. Водночас зауважуємо, що порівняльно-педагогічні дослідження вченого стали лише основою формування власної педагогічної теорії і концепції.

К. Ушинський схвально ставився до німецької педагогіки, відзначаючи, що німці довели свою національну педагогіку до такої досконалості, “до якої ще далеко усім іншим народам і з великою послідовністю провели свою національну ідею, ідею реальної елементарної освіти” [11, 78]. Основними ідеями німецької педагогічної думки того часу були загальнолюдський виховний ідеал і принцип автономної педагогіки.

У полі зорукласика знаходилися праці Й. Гербарта, Ф. Бенеке, А. Дістервега. На його думку, у підручниках з педагогіки, написаних Й. Гербартом та Ф. Бенеке, часто спостерігається зіткнення психологічної теорії з педагогічною дійсністю. А це відбувається тому, що вони залишили поза увагою фізіологічні явища, нерозривно пов’язані із психічними. З цього приводу К. Ушинський підкреслює: “В педагогіках, написаних психологами, як от в педагогіках Гербарта та Бенеке, ми часто з різкою ясністю можемо спостерігати це зіткнення психологічної теорії з педагогічною дійсністю” [9, 211].

У передмові до праці “Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології” К. Ушинський, посилаючись на Ф. Бенеке і полемізуючи з ним, обґрунтовує необхідність педагогічної теорії, розкриває її відмінності у порівнянні з мистецтвом виховання. Також вчений дорікає Й. Гербартові за його “нешчасне прагнення все пояснювати”, зокрема ретельно підводить всі явища одне до одного, щоб довести відсутність суперечностей. Саме тому Й. Гербарт не зміг досягти того рівня узагальнення, коли досліднику відкриваються закономірності досліджуваних процесів. Далі К. Ушинський зазначає: “Правда, Гербарт, а згодом Бенеке намагалися вже вивести педагогічну теорію безпосередньо з психологічних основ, але цими основами були їхні власні теорії, а не психологічні безсумнівні факти, здобуті всіма теоріями” [9, 211 – 212].

Продовжуючи аналіз зарубіжних підручників, класик писав: “Правда також, педагогіка Карла Шмідта спирається і на фізіологію, і на психологію, і ще більше на першу, ніж на останню; але в цьому прекрасному творі дано такий розгук німецькій ученій мрійності, що в ньому менше фактів, ніж поетичних захоплень найрізноманітнішими надіями, викликаними наукою, але такими, які ніяк ще не здійснені” [9, 212]. К. Ушинський ставиться неохайно до того, що К. Шмідт обґрунтовував необхідність більш ґрунтовнішого навчання та виховання для чоловіків ніж для жінок. Це він обґрунтовує, характеризуючи по-своєму фізіологічні особливості чоловіка і жінки. З цього приводу К. Ушинський зазначає: “... безглузді фрази з приводу жіночого виховання характерні не тільки для К. Шмідта. Німецькі педагоги, здається, усвідомлюють, що не праві перед своєю жінкою...” [9, 187].

Водночас педагог застерігав від “мавпування”, тобто сліпого механічного перенесення ідей іншого народу. Оскільки, штучне запозичення окремих методик з однієї національної освітньо-виховної системи в іншу неминуче приводить до негативних наслідків. “Читаючи західні педагогічні твори, спостерігаючи навчальні заклади освічених країн Європи, – пише К. Ушинський, – ми хотіли б бачити все те саме у себе; засвоюємо ті чи інші виховні джерела заходу і під впливом їх прагнемо змінити й сформувати нашу народну освіту” [9, 147].

Вчений зауважував, що кожен народ має йти своїм шляхом, оскільки спільної системи виховання для всіх народів не існує не лише на практиці, а й у теорії. Ця ідея проходила стержем через його педагогічну систему. На думку К. Ушинського, “...виховні ідеї кожного народу, – перейняті національністю більше, ніж будь-що інше, перейняті до такої міри, що неможливо подумати перенести їх на чужий ґрунт, і не дивувалися б тоді, чому, переносячи ці ідеї до нас, ми переносимо тільки їх мертву форму, їх знеживлений труп, а не їх живий і оживлюючий зміст” [9, 147 – 148].

Класик вважав, що тільки національно орієнтована система свободи, спроможна забезпечити гуманний зміст і характер освіти, розвиток розуму і серця молоді. Педагог брав активну участь у дискусії “слов’янофілів” та “західників”, яка розпочалась у 30–40 років XIX ст. та продовжувалась в другій половині XIX ст. Він розумів усю складність дискусії, бо усвідомлював національну різноманітність Російської імперії, а водночас і необхідність розвитку національно-орієнтованої освіти, яку не бажала сприймати державна політика царизму.

У 60 – 70-х роках XIX ст. набули поширення “дитячі садки” Ф. Фребеля, які були поширені у Німеччині та в інших західних країнах Європи. Важливим завданням, яке ставив Ф. Фребель ставив перед школою вихователю завдання – вивчення психофізіологічних засад розвитку дитини, оволодіння засобами впливу на неї, методами керівництва її розвитком, зокрема способами використання дидактичного матеріалу тощо. У тодішній Росії це привело навіть до утворення Фребелівського товариства. За твердженням дослідника А. Жеравіна, “Пальму першості і глибину критики “фребелизму” деякі дослідники віддавали К. Ушинському [12, 14].

Аналіз практично-творчої спадщини Ф. Фребеля класик здійснив у спеціальному розділі “Дитячі садки” “Звіту відрядженого для огляду закордонних жіночих навчальних закладів колезького радника К. Ушинського”. Вчений пише, що “Безсумнівна заслуга Фребеля полягає в тому, що він перший звернув увагу на розвиток дітей молодшого віку, на їх характер, прагнення, нахили й глянув на дитяче життя, як на життя відносно повне і законні потреби якого повинні задовольняти дорослі” [3, 193 – 194].

К. Ушинський схвально ставився до застосування фребелівських ігор за кордоном (не лише в дитячих садках, а й в дитячих притулках). Проте педагог не став прихильником їх цілковитого перенесення у Росію. Виходячи з того, що німецька педагогіка не була загальнонародною, а “строго національною”. Тому, за твердженням вченого, слід створювати власну систему виховання, в тому числі і дошкільного.

К. Ушинський критикував “фребелівські” дитячі садки за формалізм, відірваність від життя, але разом з тим ставив вимогу “відкривати дитячі садки якомога ширше”, аби будувати виховний процес на національних засадах, забезпечуючи його вітчизняними кадрами. На відміну від Ф. Фребеля та його послідовників, класик виступав проти зайвого втручання вихователя у дитячу гру. Він застерігає: “Гра тому і є грою, що вона самостійна для дитини; а через будь-яке втручання дорослого в гру позбавляє її дійсності, формуючої сили” [3, 187]. Гра повинна бути самостійною, вільною дитячою діяльністю, у ній формуються “усі сторони людської душі”, а також розум і воля вихованця.

Вчений-педагог рекомендував широко залучити до виховної роботи з дітьми дошкільного віку народні ігри. І наголошує, що Ф. Фребелю потрібно було використати їх як “могутній виховний засіб”. У цьому педагог вбачає перспективу педагогіки. Саме цю ідею брали на озброєння передові вітчизняні діячі дошкільного виховання.

Ознайомлення із фребелівськими садками змусило вченого порушити проблему підготовки кваліфікованих кадрів для “дитячих садівниць”. Оскільки робота в дитячих садках потребує глибокого вишколу, а то й таланту, який трапляється рідко” [3, 187]. Вчений вбачав користь застосування фребелівських ігор передусім для домашнього виховання. Адже, більшість матерів, на думку К. Ушинського, не знають чим розважити своїх дітей, а нудьга – “найміцніша отрута для дитячої душі”.

Близькі йому були погляди А. Дістервега. К. Ушинський був одним із першим вітчизняних педагогів, хто глибоко усвідомив, що навчання і виховання є ефективними лише тоді, коли вони втілюють у собі національну ідею. Цю проблему він глибоко вивчав у провідних європейських педагогів Англії, Франції та Німеччини, у тому числі А. Дістервега [2, 44 – 45]. Оба вчених, захищаючи національні інтереси своїх народів, закликали поважати інші народи, вивчати їх надбання, обстоювали основні положення систематичності, доступності, наочності, провідної ролі вчителя, активності та свідомості учнів.

Сутність принципу народності у творах К. Ушинського перекликаються з педагогічними поглядами А. Дістервега, який вважав, що основні риси національного виховання випливають із життя народу. Цю проблему він детально досліджував у праці “Німецьке національне виховання та принцип германського життя”.

Проаналізувавши вирішальні фактори, які визначили історичну самосвідомість народу в часи середньовіччя та реформації, А. Дістервег поєднав їх в одне поняття – “принцип індивідуальної свободи” [2, 52]. Будучи палким патріотом свого народу, він боровся за національну та державну єдність Німеччини, розуміючи патріотизм як постійно активне заступництво за свою націю, весь народ.

Надзвичайно велику увагу обидва педагоги приділяли особистості вчителя. К. Ушинський був переконаний, що його авторитет відіграє визначальну роль у формуванні особистості учня, тому виступав проти розподілу функцій вихователя і викладача. Він висував такі вимоги до вчителя: любов до своєї професії, оволодіння педагогічною майстерністю і тактом, високий рівень освіченості [4, 36]. Вчений вказував, що в університетах існують медичні та камеральні факультети, але немає педагогічних, і робив з цього висновок, про те що суспільство надає перевагу здоров’ю людини у порівнянні з “моральним здоров’ям майбутнього покоління” [9, 199].

Для підготовки учителів К. Ушинський пропонував створювати вчительські семінарії, а для вчителів середніх шкіл – педагогічні факультети при університетах.

На його думку, вчительська семінарія мала би забезпечувати учнів широким колом загальноосвітніх знань. У навчальний план педагог включав рідну мову, літературу, арифметику, географію, історію, природознавство, співи, музику. Разом з тим рекомендував знайомити семінаристів з основами агрономії і медицини, які, на думку вченого, їм знадобляться в майбутній роботі серед сільського населення. Важливе місце у навчальному курсі семінарії вчений відводив вивченню педагогіки і методики початкового навчання та психології. Він вважав, що семінарія повинна бути закритим навчальним закладом, бо це створює сприятливі умови для фахового вишколу. Семінарія має формувати творчі особистості, здатні до постійного удосконалення.

А. Дістервег також надавав великого значення професії вчителя для реалізації завдань педагогічної теорії та практики. Він уважав, що педагог повинен бути наділений професійними якостями, займати активну громадську позицію. Розуміючи вагому суспільну роль учителя, німецький педагог вбачав суттєвим елементом його самосвідомості гордість за свою професію; об’єктивне, неупереджене ставлення до учнів і батьків; постійне самовдосконалення; прагнення іти в ногу з життям; національну гордість.

У своїй промові при відкритті семінарії в Мерсі 3 липня 1820 р. він заявив: “Де шкільна справа занепала, винен учитель; де вона добре поставлена, там вона цим зобов’язана учителеві. Учитель для школи – це те ж, що сонце для всесвіту. Він джерело тієї сили, яка приводить в рух всю машину” [2, 43]. Вищим критерієм оцінки діяльності учителя для А. Дістервега була викладацька діяльність. На його думку, вчитель повинен бути наділений певними професійними якостями.

А. Дістервег, розуміючи суспільну роль вчителя, надавав великого значення його участі в подіях свого часу, вважав це суттєвим елементом учительської самосвідомості, у зміст якої включав: високу думку учителя про гідність і значення своєї професії; правильне ставлення вчителя до учнів і батьків; повагу до колег за професією; усвідомлення необхідності перманентної самоосвіти; усвідомлення необхідності йти в ногу із сучасністю; прагнення розвивати в собі кращі особливості тієї нації, до якої він належить.

Серед основних вимог до вчителя у А. Дістервег

ВИСВІТЛЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ КОСТЯНТИНА УШИНЬСЬКОГО

виділив: “Постійна потреба пізнання, вдосконалення, що має наслідком перманентну самоосвіту і самовиховання. “Вчитель лише до тих пір здатний виховувати і навчати, доки сам працює над своїм вихованням і освітою” [2, 196]. Все своє життя він цілеспрямовано сприяв розвиткові прогресивних форм педагогічної освіти. Викладаючи свої погляди на зміст семінарської освіти, він вважав необхідним включення в навчальний план загальної педагогіки, дидактики та методики навчання – як важливих, проте самостійних складових педагогічної науки.

К. Ушинський вивчав зарубіжну школу не тільки за книжками, хоч і надавав їм великого значення у своєму становленні як педагога. Не менш важливого значення надавав відвідуванню навчальних закладів за кордоном і безпосередньому вивченню досвіду їх роботи. Він, зокрема відвідав школу для дівчат (Einwohner-Mädchenschule) під керівництвом Фреліха у Швейцарії. Обрав цю школу бо вона “...особливо зручна для опису, що є в одному струнку організмі всією системою швейцарських шкіл” [10, 105].

Критичне вивчення змісту навчання в школах Швейцарії дало К. Ушинському можливість окреслити коло знань для рідної школи. Усі свої враження вчений відобразив в “Педагогічній подорожі по Швейцарії”, де він дає опис та аналіз 4-х ступеневих шкіл Фреліха. Педагога зацікавила “малолітня школа”, яка була цілковито відсутня у системі навчання Російської імперії. Він писав: “У нас немає малолітніх шкіл, підвідомчих міністерству народної освіти, і діти семи років вступають відразу в народну школу...” [10, 105].

Увагу педагога привернуло те, що у малолітній школі діти “граючись, розвиваються, вчать...”. Навчання в них проходило рідною мовою дітей. Це було цілковитою протилежністю до освітньої політики міністерства народної освіти Російської імперії, де українських дітей “починають у школі з першого дня ламати на великоруський лад... Така школа з першого ж дня, і дуже непривітно, нагадає дитині, що вона не дома і, безперечно, здається їй букою” [10, 100].

Власне, принцип народності навчання проходить майже через більшість педагогічних творів вченого. Ознайомившись із викладанням у елементарній школі Фреліха, К. Ушинський виокремив кілька положень “хорошого викладання”. Педагог вважав, що все навчання має відбуватись в класі “не тільки в присутності вчителя, а й разом з учителем” без будь-яких домашніх уроків та завдань. По-друге, “постійно треба повторювати старе, додаючи нове при

кожному повторенні, так щоб нове неодмінно будувалося на старому”. По-третє, вчений вважав доцільним зменшити “річні завдання в молодших класах і поступове збільшення їх у старших”. По-четверте, “при кожному річному екзамені слід запитувати усе пройдене в попередніх класах”. По-п’яте, вчений виступав зробити щонайменшим щоденний урок [10, 108].

Звідси випливає, що К. Ушинський відстоював потребу системного, послідовного, природовідповідного навчання. Він вважав, що “його треба ввести, оскільки воно єдине розумне, що ґрунтується на загальних законах розвитку душі людської, і є необхідною умовою хорошої, плодотворної школи” [10, 108].

Ознайомившись із швейцарськими освітніми законами та відвідавши Einwohner-Mädchenschule під керівництвом Фреліха, К. Ушинський обґрунтував необхідність заснування спеціальних вчительських інститутів чи семінарій. Він писав: “Насамперед і найбільше нам потрібні хороші вчителі й учительки, так, які були б спеціально підготовлені до своєї справи” [8, 93]. При цьому наполягав, що “уряд повинен докласти всіх зусиль, щоб викликати приватну діяльність у цьому відношенні”. Оскільки, урядові вчительські інститути можуть бути засновані лише за одним планом, а це не гарантує їх вдалості “у всіх відношеннях” [10, 94]. Проте уряд, за переконаннями педагога, повинен частково фінансово підтримати такі навчальні заклади, які він спостерігав у Швейцарії.

К. Ушинський прийшов до висновку, що “...будь-який приватний навчальний заклад, який готує щороку у себе певну кількість класних учителів та вчительок, що склали екзамен в установленій для цього комісії... має право на певну підтримку коштами уряду” [10, 94]. Однією із причин заснування вчительських інститутів, у свій час, він вважав можливість використання їх як засобу “виправити нашу школу”, бо “з хорошої школи вже значно легше виходять хороші викладачі” [10, 113].

Висновки. Таким чином, науково-педагогічний світогляд К. Ушинського формування не лише на базі кращих передових ідей вітчизняних, а й зарубіжних педагогів середини XIX століття, зокрема німецьких, англійських, французьких. Вивчення зарубіжного досвіду дало право вченому стати одним із перших дослідників зарубіжної системи освіти, серцевиною якою стала національна ідея. Результати дослідження слугуватимуть для написання монографії, у якій буде висвітлена рецепція науково-педагогічної спадщини К. Ушинського.

1. Ваховський М. Педагогічні ідеї Г. Манна та К. Ушинського: порівняльний аналіз: автореф. дис...канд. пед. наук / М. Ваховський. – Луганськ, 2009. – 22 с.
2. Дистервег А. Пособие для образования неметких учителей. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – М.: Учпедгиз, 1956. – 375 с.
3. Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія / Упор. З.Н. Борисова, В.З. Сміль. 2-е вид., доп. – К.: Вища школа, 1990. – 423 с.
4. Луцик Д. Літопис педагогічної думки в Україні / Д. Луцик, Т. Логвиненко. – Дрогобич: Відродження, 2000. – 160 с.
5. Корнейко Ю. Антропологічний підхід у порівняльно-педагогічних дослідженнях К. Ушинського / Ю. Корнейко // Гуманізація навчально-виховного процесу. Випуск XXX. – Слов'янськ, 2006. – С. 94 – 99.
6. Корнейко Ю. Висвітлення зарубіжного педагогічного досвіду в творчій спадщині К.Д. Ушинського: автореф. дис... канд. пед. наук / Ю. Корнейко. – Харків, 2007. – 22 с.
7. Кузнецова В. К.Д. Ушинський про соціально педагогічне значення вивчення зарубіжного педагогічного досвіду [Електронний ресурс] / В. Кузнецова. – Електрон. дані. – К., 2008. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/socgum/ppmb/texts/2008_05/08kvtfpe.pdf.
8. Марчук С. Зарубіжний досвід фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського / С. Марчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2011. – № 4. – С. 216 – 224.
9. Ушинський К. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К. Ушинський // Вибрані педагогічні твори у 2-х томах: т. 1. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 112 – 471.
10. Ушинський К. Педагогічна подорож по Швейцарії / К. Ушинський // Вибрані педагогічні твори у 2-х томах: т. 2. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 64 – 169.
11. Ушинський К. Про народність у громадському вихованні / К. Ушинський // Вибрані педагогічні твори у 2-х томах: т. 1. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 43 – 103.
12. [http://violin.tsu.ru/webdesign/tsu/Library.nsf/designobjects/vestnik268/\\$file/Jeravina14.pdf](http://violin.tsu.ru/webdesign/tsu/Library.nsf/designobjects/vestnik268/$file/Jeravina14.pdf).

Стаття надійшла до редакції 07.10.2012

Джерела мудрості

“... Фізична праця необхідна для розвитку і підтримання в тілі людини фізичних сил, здоров'я і фізичних здібностей, цього доводити немає потреби. Але необхідність розумової праці для розвитку сил і здорового, нормального стану людського тіла не всі усвідомлюють чітко”.

Костянтин Ушинський
видатний педагог-класик

“... Хоч би якими були ваші погляди, читачу, на філософію і психологію, погодьтесь, що коли ми говоримо про виховання людини, то повинні заздалегідь скласти собі уявлення про людину...”.

Костянтин Ушинський
видатний педагог-класик

